

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 376-056.263-057.874:612.825.2(045)

А. А. ІВАХНЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

С. М. КОКАРЕВА

старший викладач

Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ГЛУХИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті досліджено показники розвитку психомоторної функції глухих дітей 7–10 років і з'ясовано характерні особливості їх прояву. Визначено показники розвитку психомоторної функції глухих дітей 7–10 років та порівняно з їх однолітками зі збереженим слухом. Встановлено, що у глухих дітей молодшого шкільного віку розвиток психомоторної функції відбувається більш повільно порівняно з їхніми однолітками зі збереженим слухом. Так, у дослідженні виявлено відставання показників психомоторної функції глухих дітей 7–10 років (здібності до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів, орієнтування у просторі, координованості рухів, здібності до збереження статичної і динамічної рівноваги, рухової пам'яті, відчуття ритму, здібності до довільного розслаблення м'язів, координованості мікрорухів руки й пальців, здібності до одночасності виконання рухів, балістичної координації рухів) у середньому від 14,6% до 60,6%.

Ключові слова: діти, школа, глухота, психомоторика, розвиток, особливості.

Демократизація суспільства, що відбувається в Україні, зумовлює необхідність суттєвих змін у процесі освіти, у тому числі й спеціальної. У положеннях Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ ст. наголошується про необхідність оновлення змісту й удосконалення системи освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, впровадження нових підходів, форм і методів навчання та виховання, що забезпечують потреби розвитку особистості, сприяють їх максимальній фізичній і психологічній реабілітації, соціалізації й інтеграції в суспільство.

Провідні українські та зарубіжні вчені зробили значний внесок у дослідження проблем розвитку, навчання і виховання дітей з вадами слуху (Н. Байкіна [4], Р. Боскіс [6], Л. Виготський [7], В. Засенко [10], І. Ляхова [12] та ін.). Доведено, що ураження слуху призводить до низки вторинних відхилень, насамперед, до затримки мовленнєвого розвитку, що порушує взаємозв'язок з довкіллям, позначається на розвитку пізнавальних процесів значеної категорії дітей. Порушення слухової функції впливає також на стан рухового аналізатора й оволодіння різними видами рухових дій, внаслідок чого виникають особливості розвитку психомоторної функції глухих дітей.

Сучасні дослідники позначають психомоторику як основний вид об'єктивізації психіки в сенсомоторних, ідеомоторних та емоційномотор-

них реакціях і актах (К. Платонов [14]); об'єктивне сприйняття людиною всіх форм психічного відображення дійсності, починаючи з чуття й завершуючи складними формами інтелектуальної активності (Е. Сурков [17], Р. Муссен [20]); здібність людини відображати об'єктивну інформацію про свою рухову активність, точно контролювати свої рухи й ефективно керувати ними (В. Озеров [13]); об'єктивізація всіх форм психічного відображення, що визначаються відповідними рухами (Л. Роговик [15]). В усіх визначеннях підкреслюється дуалістична природа психомоторних реакцій, їхня сполучна функція, що об'єднує в єдину цілісну систему дію вищих психічних процесів і рухову діяльність людини. Отже, психомоторика – це об'єктивізація в рухових діях усіх форм психічного відображення. Розвиток психомоторної функції глухих дітей – це закономірний віковий і якісний приріст показників психічної та моторної сфери глухих дітей під впливом природного й цілеспрямованого корекційно-педагогічного процесу.

Доведено, що особливості розвитку психомоторної сфери глухих дітей молодшого шкільного віку зумовлюються стійким порушенням слуху, яке призводить до недостатнього розвитку мовленнєвої функції, функціонального порушення деяких фізіологічних систем (вестибулярний апарат, серцево-судинна і дихальна системи), зниженням рухової активності й недостатнім моторним досвідом. Ураження слуху спричиняє в дітей молодшого шкільного віку відставання в розвитку таких психічних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення, пізнання, увага, уява, формування усного мовлення (Р. Боскіс [6]).

Специфіка розвитку моторної сфери глухих дітей молодшого шкільного віку, в основному, виявляється в порушенні координації та точності рухів (Є. Абілова [1], Н. Лешій [11], І. Ляхова [12], О. Форостян [18]), здібності до збереження рівноваги (Р. Бабенкова [2], М. Бессарабов [5], І. Грибовська [9]), орієнтуванні у просторі (О. Романенко [16]), швидкості та швидко-силових якостях (І. Бабій [3], А. Костанян [10]), уповільненні оволодіння руховими вміннями, навичками і зниженні швидкості виконання окремих рухів та всього темпу рухової діяльності загалом (О. Гозова [8]).

Незважаючи на значущість вирішення проблем корекції психофізичних вад розвитку глухих дітей, їх соціальної реабілітації, вони й досі залишаються недостатньо вирішеними в теорії та практиці корекційної педагогіки. Аналіз сучасних науково-методичних робіт, які розглядають загальні питання навчання і виховання цієї нозологічної групи дітей, показав, що недостатня увага приділяється розвитку психомоторної сфери глухих дітей молодшого шкільного віку. Виходячи з цього, було визначено тему дослідження “Особливості психомоторного розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку”.

Тема дослідження пов'язана з реалізацією Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті.

Мета статті – здійснення порівняльного аналізу розвитку психомоторної функції глухих дітей 7–10 років та їх однолітків зі збереженим слухом та виявлення особливостей її розвитку у нозологічній групі.

Завдання дослідження: – проаналізувати стан проблеми розвитку психомоторної функції глухих дітей в теорії і практиці корекційної роботи; – визначити показники психомоторного розвитку глухих дітей 7–10 років та їх однолітків зі збереженим слухом і провести порівняльний аналіз вихідних даних; – з’ясувати характерні особливості розвитку психомоторної сфери глухих дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: для розв’язання поставлених завдань нами застосовувалися теоретичні (вивчення й аналіз науково-методичної літератури, узагальнення психолого-педагогічного досвіду з проблеми дослідження), емпіричні методи (педагогічні спостереження й тестування) та методи математичної статистики.

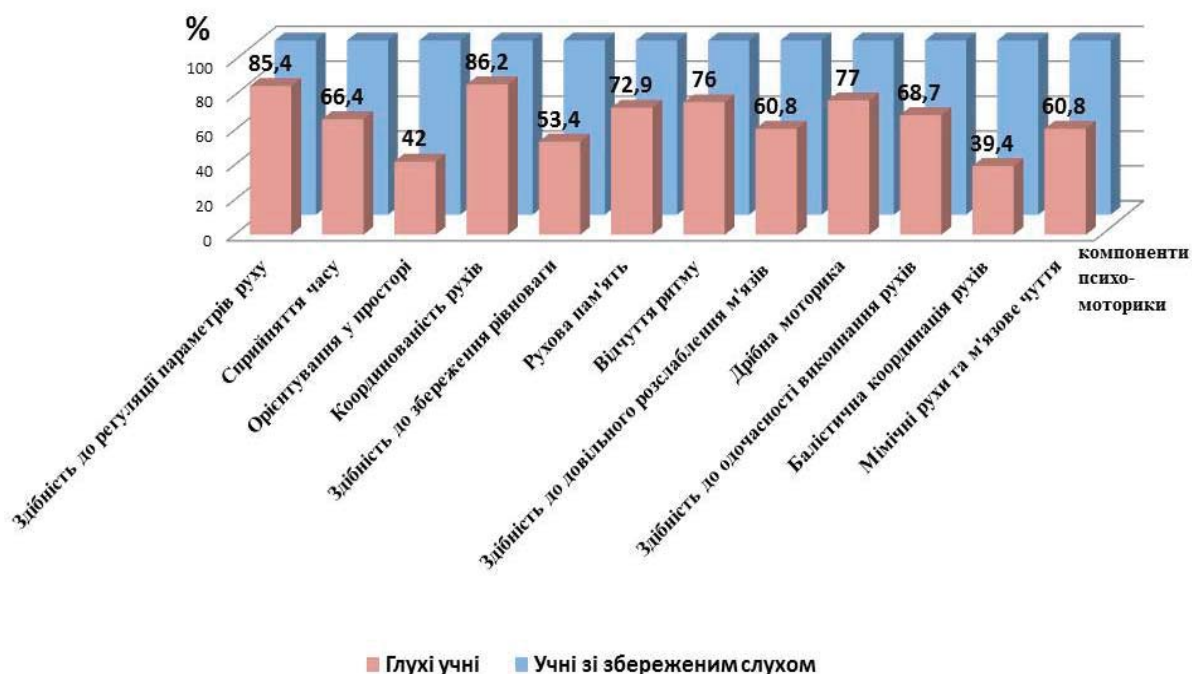
З метою визначення стану психомоторного розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку та їхніх однолітків зі збереженим слухом було проведено діагностування за такими показниками: здібність до оцінювання і регулювання просторово-часових і динамічних параметрів рухів (за тестами “Човниковий біг із перенесенням кубиків по спіралі” Л. Сергієнка, “Оцінка відчуття часу” за методикою Б. Сермеєва, “На прицільність” та “Ловля м’яча” за метричною шкалою М. Озерецького); орієнтування у просторі (за тестом “Ходьба по прямій із закритими очима” Л. Сергієнка); стійкість рівноваги (за метричною шкалою М. Озерецького та тестом “Виконання поворотів на гімнастичній лаві” за методикою В. Ляха); координованість рухів (за тестом “Переступання гімнастичної палиці” за методикою Д. Павлик і “Тестами-вправами для визначення рухової пам’яті” за Л. Сергієнка); відчуття ритму (за тестом “Ритмічна координація” М. Озерецького); здібність до розслаблення м’язів (за методикою Л. Сергієнка та тестом “Дослідження мимічних рухів і м’язового чуття” за метричною шкалою М. Озерецького); дрібна моторика (за тестом “Спритність та координованість мікрорухів руки та пальців”); здібність до одночасного виконання рухів (за тестом “Стрибки на одній нозі з одночасним обертанням рук”); швидкісно-силові параметри рухів, точність та амплітуда (із застосуванням уніфікованого тесту для оцінки балістичної координації рухів).

Для проведення дослідження були сформовані: контрольна група глухих дітей (КГ1) 7–10 років (29 хлопчиків і 34 дівчинки), контрольна група дітей зі збереженим слухом (КГ2) 7–10 років (65 хлопчиків і 49 дівчаток) й експериментальна група глухих дітей (ЕГ) цієї ж вікової категорії (33 хлопчики і 32 дівчинки). Склад КГ1 та ЕГ глухих дітей молодшого шкільного віку був максимально наближеним за ступенем порушення слухової функції: втрата слуху становила 75–80 дБ і більше за класифікацією Л. В. Неймана.

Порівняльний аналіз результатів діагностування психомоторної функції в КГ1 та ЕГ глухих дітей молодшого шкільного віку виявив відсутність між ними суттєвих розбіжностей ($t_p < t_{\alpha}$, при $\alpha = 0,05$). Значні достовірні відмінності в тестуванні показників психомоторної функції були виявлені між чуучими дітьми КГ2 та глухими дітьми ЕГ 7–10 років ($P < 0,05$). Конс-

татовано відставання глухих дітей від однолітків без порушень слуху в розвитку психомоторної функції за такими показниками: здібність до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів – на 14,6%; сприйняття часу – на 33,6%; орієнтування у просторі – на 58%; координованість рухів – на 13,8%; здібність до збереження статичної і динамічної рівноваги – на 46,6%; рухова пам'ять – на 27,1%; відчуття ритму – на 24%; здібність до довільного розслаблення м'язів – на 39,2%; координованість мікрорухів руки та пальців – на 23%; здатність до одночасності виконання рухів – на 31,3%; балістична координація рухів – на 60,6%; мімічні рухи та м'язове чуття – на 39,2% (рис. 1).

Проте аналіз результатів тестових завдань за ознакою статі досліджуваних не виявив суттєвої різниці між показниками розвитку психомоторної функції у глухих хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку. Крім того, було встановлено поступовий віковий приріст показників психомоторних здібностей глухих дітей від 7 до 10 років.

(0–100 – показники розвитку компонентів психомоторики, %)

Рис. 1. Різниця показників основних компонентів психомоторики між глухими дітьми молодшого шкільного віку (ЕГ та КГ1) та їх однолітками зі збереженням слухом (КГ2): % – показники розвитку компонентів психомоторики (всі показники КГ2 представлені для порівняння з показниками ЕГ та КГ1 як 100%), КГ2 – контрольна група дітей зі збереженням слухом, КГ1, ЕГ – контрольна та експериментальна групи глухих дітей, components of psychomotor, a – здібність до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів, b – сприйняття часу, c – орієнтування у просторі, d – координованість рухів, e – здібність до збереження статичної і динамічної рівноваги, f – рухова пам'ять, g – відчуття ритму, h – здібність до довільного розслаблення м'язів, i – координованість мікрорухів руки та пальців, j – здатність до одночасності виконання рухів, k – балістична координація рухів, l – мімічні рухи та м'язове чуття

Проведена робота дала змогу виявити специфічні особливості розвитку психомоторної функції глухих дітей молодшого шкільного віку. Так, при тестуванні здібності до оцінювання і регуляції просторово-часових та динамічних параметрів рухів для глухих дітей відзначені труднощі щодо сприйняття й аналізу запропонованих у завданнях рухів; наявність нечітких образів динамічних, часових і просторових характеристик рухів власного тіла й різних його частин; зниження оперативного контролю за параметрами рухів, які виконують. Глухі діти молодшого шкільного віку мали утруднення у формуванні плану і конкретного способу вирішення відповідного рухового завдання. За оцінкою заданих часових інтервалів у глухих дітей молодшого шкільного віку ЕГ величина помилок становила в середньому 1,9 с, у дітей зі збереженим слухом – 1,1 с. Крім того, часові уявлення глухих дітей відрізнялися від уявлень про час дітей зі збереженим слухом: вони погано уявляють відносини між одиницями вимірів часу (секунда, хвилина, година), часову послідовність, “наповнюваність” відрізків часу. Таким чином, недостатність мовної діяльності, зменшення обсягу інформації, одержуваної глухими дітьми внаслідок ураження слуху, позначаються на правильності сприйняття проміжків часу в процесі виконання рухових дій і, як наслідок, уповільнюється їх часова структура.

При діагностуванні здібності до орієнтування у просторі глухих дітей молодшого шкільного віку було відзначено, що їм складно оперативно оцінювати ситуацію щодо просторових умов (просторова дезорієнтація), яка складається під час виконання рухових завдань, і реагувати на неї раціональними руховими діями.

При виконанні контрольних завдань для визначення показників статичної рівноваги у глухих дітей найчастіше спостерігалися такі помилки: сходження з вихідної позиції під час виконання рухового завдання; балансування; опускання п'ят на підлогу, коли необхідно стояти на носках. У процесі виконання глухими дітьми молодшого шкільного віку тестового завдання на динамічну рівновагу було відзначено, що увага глухих дітей зосереджена не на кінцевому результаті, а на обережності під час виконання поворотів, що виявлялось у їх виконанні в повільному темпі. Переважна більшість учнів постійно шукала підтримки з боку вчителя (діти трималися за руку); були непоодинокі випадки невиконання завдання.

Під час визначення особливостей розвитку здібності до координованості рухів глухих дітей 7–10 років було виявлено, що для дітей зазначеної категорії характерним є нераціональний прояв фізичних якостей під час виконання рухових завдань, недостатній розвиток рухової пам'яті (труднощі в засвоєнні нових рухів), незначний запас рухових умінь і навичок. Результати дослідження відчуття ритму у глухих дітей молодшого шкільного віку показали, що відсутність слуху й недоліки розвитку моторної сфери негативно впливають на сприйняття та відтворення заданого ритму виконання рухових дій: під час виконання тестових завдань спостерігалось

або прискорення ритму рухових дій, або його уповільнення, незважаючи на те, що запропоновані в тестах рухові дії були прості для виконання.

При діагностуванні здібності до довільного розслаблення м'язів у глухих дітей молодшого шкільного віку відзначалася підвищена напруженість м'язів, що істотно знижувала координованість рухів. Крім того, під час виконання мімічних вправ у глухих дітей спостерігалася відсутність контролю за розслабленням м'язів обличчя та тіла.

Отримані результати тестування координованості мікрорухів руки й пальців свідчать про те, що основними недоліками дрібної моторики рук у глухих школярів молодшого шкільного віку є низький рівень розвитку точності, швидкості рухів рук, малої диференціації рухів кистей рук, низький рівень зорово-рухової координації, порушення й уповільнення темпу рухової діяльності.

Результати дослідження особливостей виконання тестового випробування на балістичну координацію рухів свідчать про те, що на погіршення результатів цього тесту у глухих дітей 7–10 років, у першу чергу, впливає зниження швидкості виконання завдання. Глухі діти часто затримувались у вихідному положенні та проявляли уповільненість рухів упродовж виконання всього тесту. Швидкість виконання була знижена в середньому на 13,6 с порівняно з однолітками, які не мають порушень слуху. Варто також вказати, що переважна кількість глухих дітей молодшого шкільного віку не володіє достатнім рівнем техніки виконання стрибків, що вплинуло на загальний результат випробування.

Висновки. Отже, вихідні результати тестування засвідчили значне відставання глухих дітей 7–10 років від їхніх однолітків без порушення слухової функції в показниках, що характеризують психомоторну функцію (здібності до регуляції просторово-часових і динамічних параметрів рухів, орієнтування у просторі, координованості рухів, здібності до збереження статичної і динамічної рівноваги, рухової пам'яті, відчуття ритму, здібності до довільного розслаблення м'язів, координованості мікрорухів руки і пальців, здібності до одночасності виконання рухів, балістичної координації рухів) у середньому від 14,6% до 60,6%. Таким чином, усе вищезазначене дає змогу зробити висновки про те, що розвиток психомоторної функції глухих дітей молодшого шкільного віку потребує відповідного корекційно-педагогічного впливу.

Список використаної літератури

1. Абилова Э. Н. Совершенствование двигательной сферы глухих детей младшего школьного возраста на музыкально-ритмических занятиях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Абилова Эльмира Кабиевна ; НИИ дефектологии АПН СССР. – Москва, 1992. – 18 с.
2. Бабенкова Р. Д. Коррекционно-компенсаторная направленность физического воспитания аномальных детей / Р. Д. Бабенкова // Пятая научная сессия по дефектологии, 27–30 марта 1967 г. : тезисы докладов / Научно-исследовательский институт дефектологии. – Москва : Просвещение, 1967. – С. 361–362.
3. Бабій І. М. Корекція рухової сфери глухих підлітків швидкоісно-силовими вправами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Іван Миколайович Бабій ; Інститут дефектології АПН України. – Київ, 2002. – 17 с.

4. Байкина Н. Г. Диагностика и коррекция двигательной сферы у лиц с нарушением слуха : учеб. пособ. / Нина Григорьевна Байкина. – Запорожье : ЗГУ, 2003. – 232 с.
5. Бессарабов Н. С. Возрастные изменения психомоторных функций у глухих школьников / Н. С. Бессарабов // Проблемы физического воспитания аномальных детей : материалы конф., 4–5 июня 1986 г., г. Горький. – Москва, 1987. – С. 12–14.
6. Боскис Р. М. Глухие и слабослышащие дети / Рахиль Марковна Боскис. – Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1963. – 335 с.
7. Выготский Л. С. Основы дефектологии : монография / Лев Семенович Выготский. – Санкт-Петербург ; Лань : С.-Петербургское психологическое о-во, 2003. – 656 с.
8. Гозова А. П. Психология трудового обучения глухих / Александра Петровна Гозова. – Москва : Педагогика, 1979. – 216 с.
9. Засенко В. В. Сучасна система освіти для осіб з вадами слуху: стан, проблеми, перспективи / В. В. Засенко // Зб. матер. I Всеукр. конф. з історії навчання глухих в Україні. – Київ, 2001. – С. 43–49.
10. Костанян А. О. Особенности скоростных качеств и их развитие с помощью физических упражнений у глухих школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / А. О. Костанян. – Москва, 1963. – 151 с.
11. Лещій Н. П. Розвиток координації рухів у глухих підлітків на уроках фізичної культури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Лещій Наталія Петрівна ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 220 с.
12. Ляхова И. Н. Коррекционное значение гимнастики в учебно-педагогическом процессе по физическому воспитанию глухих школьников младших классов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / И. Н. Ляхова. – Москва, 1992. – 26 с.
13. Озеров В. П. Психомоторные способности человека / Виктор Петрович Озеров. – Дубна : Феникс+, 2002. – 316 с.
14. Платонов К. К. Психология : учебник для высших учебных заведений / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. – Москва : Высшая школа, 1977. – 248 с.
15. Роговик Л. Психомоторика дитини / Людмила Роговик. – Київ : Главник, 2005. – 112 с.
16. Романенко А. В. Влияние внеклассных занятий по спортивному ориентированию на коррекцию познавательной деятельности и двигательной сферы глухих детей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Александр Владимирович Романенко ; Запорожский гос. ун-т. – Запорожье, 1997. – 165 с.
17. Сурков Е. Н. Психомоторика спортсмена / Евгений Николаевич Сурков. – Москва : Физкультура и спорт, 1984. – 126 с.
18. Форостян О. І. Розвиток точності рухів у глухих школярів засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Ольга Іванівна Форостян ; Інститут дефектології АПН України. – Одеса, 2001. – 19 с.
19. Шеремет М. К. Особливості стану мовлення дітей зі зниженим слухом шестирічного віку : наук.-метод. рекомендації. / М. К. Шеремет. – Київ : ІЗМН, 1997. – 56 с.
20. Mussen P. H. Child development personality / Paul Henry Mussen, John Janeway Conger, Jerome Kagan, Aletha Carol Huston. – 7th ed. – New York : Harper & Row Limited, 1990. – 688 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015.

Ивахненко А. А. Кокарева С. Н. Особенности психомоторного развития глухих детей младшего школьного возраста

Исследованы показатели развития психомоторной функции глухих детей 7–10 лет и выяснены характерные особенности их проявления. Определены показатели развития психомоторной функции глухих детей 7–10 лет и проведен сравнительный анализ с показателями их ровесников с сохраненным слухом. Установлено, что у глухих

детей младшего школьного возраста развитие психомоторной функции происходит более медленно в сравнении со слышающими детьми их возраста. Так, в исследовании выявлено отставание показателей психомоторной функции глухих детей 7–10 лет (способности к регуляции пространственно-временных и динамических параметров движений, ориентировке в пространстве, координированности движений, способности к сохранению статического и динамического равновесия, двигательной памяти, ощущению ритма, способности к произвольному расслаблению мышц, координированности микродвижений руки и пальцев, способности к одновременности выполнения движений, баллистической координации движений) в среднем от 14,6% до 60,6%.

Ключевые слова: дети, школа, глухота, психомоторика, развитие, особенности.

Ivahnenko A. Kokareva S. Features Psychomotor Development of Deaf Children of Primary School Age

Investigated indicators of psychomotor function of deaf children 7-10 years of age and clarified the characteristics of their display. The study involved 242 children 7-10 years, 128 of them deaf. Defined indicators of psychomotor function of deaf children 7-10 years and a comparative analysis with indicators of their peers with healthy hearing. Found that deaf children of primary school age the development of psychomotor function more slowly compared with hearing children their age. Thus, the study revealed the lag indicators of psychomotor function of deaf children of 7–10 years (ability to regulate static -temporal and dynamic parameters of movement, orientation in space, coordination of movements, the ability to maintain static and dynamic balance, motor memory, a sense of rhythm, the ability to arbitrary relaxation of muscles, coordination of micromovements hands and fingers, the ability to concurrency movements, ballistic movement coordination) on average from 14.6% to 60.6%.

The study revealed the following features of psychomotor function deaf children of primary school age: the difficulty of perception and analysis offered in the tasks movements, the presence of dynamic fuzzy images, temporal and spatial characteristics of the movements of his own body and its different parts; reduce operational control parameters movements performed; difficulties in forming a plan and a specific way of decision of the relevant motor task; poor understanding of the relationship between time-units (seconds, minutes, hours), the time sequence “filling” periods of time and, consequently, slowing down time structure of motor activity; Spatial disorientation; difficulty saving static and dynamic balance; availability irrational manifestation of physical abilities while performing motor tasks; underdeveloped motor memory; perception difficulties and play a specified rate performance of motor actions; lack of control over muscle relaxation face and body, which should not take part in the exercises; fine motor deficiencies that are manifested in the low level of accuracy, speed of hand movements, differentiating small movements of hands, low visual-motor coordination.

Key words: children, school, deafness, psychomotor, development, characteristics.